

УДК 373.5.016:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psych-2022-2.10>

Наталія П'ЯСТ

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та гуманітарних наук,
Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»
natalitulchin@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. Умови воєнного стану в Україні вимагають інших підходів до організації навчального процесу в усіх закладах освіти. Метою статті є аналіз особливостей роботи вчителя-словесника під час воєнного стану в Україні. Зокрема, сформульовано орієнтири організації та проведення навчання учнів середньої і старшої шкіл в умовах воєнного стану; запропоновано вправи психологічної підтримки й розвантаження учнів та (що важливо) учителів; розглянуто можливі «буферні» теми, які допомагають увійти в навчальний процес після вимушеної перерви, пояснюють, ілюструють унікальність української мови, підтверджують, що мова зберігає генетичний код нації на всіх своїх рівнях; розглянуто новотвори воєнного стану; надано дидактичний матеріал, який ілюструє бачення представниками красного письменства історії багатовікових відносин України та росії; запропоновано використовувати під час навчального процесу гумор, іронію, самоіронію як засіб емоційно-психологічної підтримки, подолання негативних емоцій, стресу й тривоги, збереження власного емоційного ресурсу.

Ключові слова: воєнний стан, українська мова, українська література, генетичний код нації, засоби гумору, іронії, самоіронії та сатири, онлайн-навчання, психологічна підтримка, стрес, емоційний ресурс, дидактичний матеріал, новотвори, патріотичне виховання.

Nataliia PIAST

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philology and Humanities, Public Higher Educational Establishment "Vinnytsia Academy of Continuing Education"
natalitulchin@gmail.com

PECULIARITIES OF WORK OF LANGUAGE TEACHER DURING MARITAL LAW IN UKRAINE

Abstract. The martial law in Ukraine requires different approaches to the organization of the educational process in all educational institutions. The aim of the article is to analyze the peculiarities of the work of a language teacher during martial law in Ukraine. In particular, the guidelines for organizing and teaching secondary and high school students in martial law were formulated; exercises for psychological support and relief of students and (especially) teachers were offered; possible "buffer" topics, which help to enter the educational process after a forced break and explain, illustrate the uniqueness of the Ukrainian language, confirming that the language preserves the genetic code of the nation at all levels were considered; martial arts innovations were reviewed; didactic material, which illustrates the vision of the representatives of the fine arts of the history of centuries-old relations between Ukraine and Russia was provided; it is suggested to use humor, irony, self-irony during the educational process as a means of emotional and psychological support, overcoming negative emotions, stress, anxiety, preservation of one's own emotional resource.

Key words: martial law, Ukrainian language, Ukrainian literature, genetic code of the nation, means of humor, irony, self-irony and satire, online learning, psychological support, stress, emotional resource, didactic material, innovations, patriotic education.

Постановка проблеми. 24 лютого о 3:40 розпочалося широкомасштабне вторгнення росії в Україну, яке змінило долю нашої держави, а також долі всіх громадян: і зрілих, і юних, і ненароджених. З огляду на цю трагічну реальність в Україні було оголошено воєнний стан. У цих надзвичайних умовах Міністерство освіти і науки України прийняло рішення про відновлення освітнього процесу там, де це можливо.

Важливо, що в організації навчання пріоритетом мало стати забезпечення максимально можливої безпеки для кожної дитини. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану потребує іншого змісту та підходів до проведення навчального й виховного процесів.

З огляду на те, що українські учні і в нашій країні, і за кордоном навчаються в умовах воєнного стану, основними напрямками та

завданнями роботи кожного вчителя стають такі функції:

- надання здобувачам освіти базових знань зі шкільних дисциплін;
- сприяння адаптації та надання емоційно-психологічної підтримки тимчасово внутрішньо переміщеним особам;
- формування рис і якостей «українця-переможця» у війні російської федерації проти України, а саме моральної стійкості, витримки, сили волі та твердості духу;
- протидія ворожій пропаганді, плекання віри в перемогу;
- підтримання власного емоційного ресурсу, формування здатності та вміння протистояти негативним емоціям, стресу, тривозі, почуттю небезпеки;
- виховання співчуття, милосердя, взаємодопомоги, залучення до волонтерської діяльності;
- виховання відчуття себе справжнім громадянином своєї держави [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Заявлена тема актуальна й нова, вона постала із сучасної реальності – запровадження воєнного стану в Україні, організації навчально-виховного процесу в цих надзвичайних умовах. Проте утвердження та розвиток національної ідентичності майбутніх українців упроваджують у життя за допомогою таких стратегічно важливих документів: Закону України «Про освіту» (2017 р.) [12], Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [10], Закону України «Про засади державної мовної політики» (2013 р.) [11], Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [6] тощо.

Метою статті є аналіз особливостей роботи вчителя-словесника під час воєнного стану в Україні. Серед **завдань**, що допомагають реалізувати поставлену мету, можемо назвати такі:

- виокремити та сформулювати орієнтири організації та проведення навчання учнів середньої і старшої шкіл в умовах воєнного стану;
- запропонувати вправи психологічної підтримки й розвантаження учнів та (що важливо) учителів;
- розглянути можливі «буферні» теми, які допомагають увійти в навчальний процес після вимушеної перерви, пояснюють, ілюструють унікальність української мови, підтверджують, що мова зберігає генетичний код нації на всіх своїх рівнях;

- розглянути деякі новотвори, що з'явилися в період воєнного стану в Україні, з подальшим використанням їх у навчальному процесі;

- надати дидактичний матеріал, який ілюструє бачення представниками української і світової літератури історії багатовікових відносин України та росії, а також дидактичний матеріал, що з'явився в період воєнного стану;

- описати способи використання під час навчального процесу гумору, іронії, самоіронії як засобів емоційно-психологічної підтримки, подолання негативних емоцій, стресу й тривоги, збереження власного емоційного ресурсу;

- окреслити перспективи отриманих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. У Державному стандарті середньої освіти в Україні [2] як зміст базової та повної середньої освіти передбачене створення оптимальних передумов для «всебічного розвитку особистості, виховання громадянина – патріота України», а сам зміст визначається на «засадах загальнолюдських і національних цінностей, науковості й систематичності знань, їх цінності для соціального становлення людини, гуманізації та демократизації шкільної освіти». З огляду на це дисципліни «Українська мова» та «Українська література» під час воєнного стану набувають особливої актуальності, оскільки є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду.

Доречно на першому уроці – знайомстві з класом – розказати про багатство української мови, її виражальні можливості, зачитати оповідання, вірші, усі слова в яких розпочинаються з однієї літери. Так, у мережі з'явилася поезія Оксани Суховій, де не лише всі слова розпочинаються з літери «з», а й додатково обіграно «з» – рашистський символ російського вторгнення в Україну 2022 р. Порівняймо:

зло залетіло, зайшло, запливло, заповзло...

зверхньо. зненацька. зухвало.

загуло. затупотіло.

залізом забряжчало. зігами зарясніло.

зенітками застрочило...

здалека. зблизька. звідусіль...

зм'ями звивається.

зомбі з зомбоящиків.

зараза з закордоння.

зайди. загарбники. запродавці. зрадники...

захопити. завоювати. зневолити.

злякати. залякати. загарбати. заграбастати.

змусити. змучити. знесилити. знецінити.

знищити. зламати. збезчестити...

*Земля здригнулася. Завмерла. Збентежилася.
Затужила. Заголосила. Застогнала. Заквилала.
Заридала. Запалала. Загравою зайнялася.*

Зась!!!

*Зітхнула. Зібралася. Згрупувалася. Звелася...
Зеленський. Залужний. Захід.*

Згуртуватися! Закрити! Захистити!

Знаю:

Зможемо. Зупинимо. Зіб'ємо. Знищимо.

Здолаємо. Закопаємо.

Здобудемо. Заспіваємо. Затанцюємо.

Звितягою залунаємо.

Засяємо. Заіскримося. Зазоріємо.

Згода?

Надзвичайно багата на художні засоби поезія, цікава в роботі й аналізі. І головне – мегаактуальна, патріотична, життєстверджувальна.

На перших уроках української літератури, які почали проводити в березні 2022 р. після відновлення навчання, вдалим було опрацювання гуморески Остапа Вишні «Зенітка». Ці уроки стали уроками емоційно-психологічної підтримки, подолання негативних емоцій, стресу, тривоги, збереження власного емоційного ресурсу завдяки життєствердним гумору, іронії і самоіронії; проведення паралелей між історичними подіями, партизанщиною, роллю жінки в родині; формування рис і якостей «українця-переможця» у війні російської федерації проти України.

Українська література засобами мистецтва слова допомагає формувати, збагачувати внутрішній світ дитини, позитивно впливати на її свідомість і підсвідомість, спрямовувати морально-етичний потенціал, розвивати інтелект, творчі здібності, естетичний смак, тому доречно на перших чи «буферних» уроках української літератури з метою засвідчити єдність усієї України розглянути (можна вибірково) представників красного письменства, згадати їхні малі батьківщини: *Микола Куліш родом із Херсонщини, Юрій Липа й Святослав Караванський – з Одеси, Олесь Гончар і Валер'ян Підмогильний – з Дніпра, Іван Світличний і Сергій Жадан – з Луганщини, Володимир Сосюра – з Донеччини, Василь Симоненко, Панас Мирний, Григій Тютюнник, Іван Липа – з Криму, Василь Барка – з Полтавщини, Дмитро Донцов – з Мелітополя, Пантелеймон Куліш, Остап Вишня, Іван Багряний – із Сумщини, Володимир Винниченко – з Кропивницького, Борис Грінченко –*

з Харківщини, Микола Вінграновський – з Одещини, Юрій Шевельов – з Харкова...

Усіх не охопити та не назвати (у будь-якому разі не в цій статті). Літературно-мистецька мапа України представлена всіма регіонами, містами, селами, селищами, хуторами. Усі представники красного письменства були патріотами: писали й розмовляли українською мовою – мовою своєї держави, збагачуючи її оказіоналізмами, діалектизмами, фразеологізмами, а також брали участь у становленні й розвої української літератури. Надихаємося історіями життя видатних українців та українок, серед них – багато відомих і визначних особистостей, які вплинули на історію як нашої країни, так і всього світу.

Українська література в загальному світовому контексті є свідченням високої духовної та цивілізаційної розвиненості українського народу. Вона є невід'ємним складником національної культури, як мистецтво слова є носієм потужного заряду духовної енергії, здатного передавати загальнолюдські й національні цінності від покоління до покоління, культивувати їх.

Не можна було під час уроків оминати увагою новину про зруйнування музею Григорія Сковороди. Стрічки новин відразу зарясніли мемами:

«Що, світе? Чергова безглузда спроба мене спіймати».

«Світ бомбив мене, та не спіймав».

Людству болить знищення рашистами світової культурної спадщини в Україні. Після прочитання й опрацювання правдивої життєствердної поезії Олександри Орлової «Діалог двох геніїв» доречно дати учням завдання змодельювати продовження розмови двох митців.

ДІАЛОГ ДВОХ ГЕНІЇВ

– Довго не бачились!

Крила склади, посидь.

Що там? Які новини, брате?

– Як завше: світ ловив мене, та не спіймав.

Любов виникає з любові, але...

Болю багато.

– Нам не звикати.

– Ти маєш знати:

Твій заповіт виконують.

Дослівно. Затято.

Кличуть пророком.

– А втрати?

– Страшні, але не даремні.

*Там, попри грім і дим,
Навіть кухонна шафка тримається за свій дім.
Дух не зламати.*

– Добре це знати.

– А тут що нового, брате?

– Все, як завжди. Мирно.

Новиприбулих багато.

Але їм тут добре. Більше немає лихих сусідів, щоб потерпати.

Спокій, любов, тільки й чекати,

Коли на землі – на нашій –

Буде вже свято.

– Але ж недовго вже, брате?

– Так. Скоро стане і там

Дихати найвільніше.

Біль віддадуть катам.

Смерть – ворогам.

Буде кінець сльозам.

Знаю достоту – нам

Звідси згори видніше.

Цікавим і веселим є сучасний воєнний український фольклор, який варто аналізувати й зіставляти з творами художньої літератури, шукати альянзи. Наприклад: *На кого війною пішли, орки? Ви ще не мали справи з українськими жінками: українські чоловіки їх самі бояться!*

І як ілюстрація цієї сентенції – бувальщина: *«Під Сумами бігала хаскі, мабуть, хазяї кинули. Трохи сумна й тому трохи агресивна, – повідомила жінка ветеринарам. – Але шкода, ганялася за нею по полю, на силу впіймала, заберіть, будь ласка, до себе».*

Коли ж ветеринар заглянув у машину, то отетерів: на задньому сидінні був справжній-сінський вовк, який ошелешено дивився на нього.

Жінка. Голими руками. У полі. Спіймала вовка, бо він здався трохи сумненьким. Рашио, ти проти кого воювати прийшла?!

Цікавими й актуальними будуть у роботі та під час аналізу тема твору чи тема уроку, наприклад: *«Навіть у найважчі часи українці – одна велика сім'я. Одна велика Кайдашева сім'я...»*

Самоіронія – це прекрасно, а здатність до неї – ментальне здоров'я нації загалом і кожного зокрема. Ніколи не перемогти той народ, який може посміятися над собою. Гумор, іронія, самоіронія – національні риси українців.

З початком війни українці перестали хворіти на COVID-19, опинившись у надзвичайних обставинах, і з іронією згадують про панде-

мію та часи локдауну: *А де можна почитати новини про ковід? Хочу трохи розслабитися.*

На прикладі матеріалу анекдоту з мережі можна потренуватися щодо розрізнення значень прийменників **до**, **з** та **за**. Також у цьому тексті можна визначити всі службові частини мови:

– От ми з вами, куме, й дожили до Третьої світової.

– Та яка ж вона світова, коли воюють лише дві країни.

– А отака: московія воює з усім світом, а Україна – за увесь світ.

Далі наведені приклади чудової гри слів: *Новини дня: українці штурмують військомати, а росіяни – банкомати.*

Виявилося, що в Україні курс валюти корегує НБУ. А на росії – ЗСУ!

Можна запропонувати учням, попередньо проаналізувавши сучасні правописні норми в наведених реченнях, створити схожі висловлення, дібравши актуальні слова для римування.

Через брак живого спілкування під час воєнного стану надзвичайно виріс рівень тривожності й страху перед загрозою власної смерті, поранення, втрати близьких, що призводить до емоційного та фізичного виснаження. Найкраще боротися з будь-якими страхами й проблемами, посміявшись із них. Під час сміху в людини запускається природний механізм, спрямований на самозцілення, відновлення, омолодження: людина позбавляється від гнітючих переживань, почуття тривоги і страху, починає дивитися на життя позитивно, також виробляється ендорфін – гормон щастя й радості, який допомагає організму покращити самопочуття та посилити імунітет [13; 48].

Після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну народилися нові воєнні пісні, з'явилися жарти на воєнну тематику, які обіграли парадокси, абсурд та подвиги фронтового часу. Використання сучасних жартів, анекдотів, афоризмів як дидактичного матеріалу є актуальним і доречним на уроках словесності.

Розуміючи виклики сьогодення та відчуваючи тривожний стан учнів під час освітнього процесу й поза ним, з метою підтримати та підбадьорити можна запропонувати певні завдання.

Так, фраза коміка Єгора Крутоголова, лідера програми «Дизель-шоу», «Якщо народиться син,

назву *Байрактар*, якщо дочка – *Джавелін*» стала крилатою, а згодом перетворилася на реальність: новонародженим українцям стали давати такі імена. Завдання: які ще нові імена можна запропонувати? Проаналізуйте, перехід яких загальних назв у власні стає можливим.

Практично щодня в розмовному мовленні, у стрічці інтернет-новин, у масмедіа з'являються нові слова та словосполучення, терміни, фразеологізми, речення, пов'язані із сучасним воєнним станом. Рашистська воєнна агресія стала наразі домінантним мовним дискурсом, тому актуально й доречно під час уроків словесності розглянути новотвори, наприклад: *орки*, *оркостан*, *оркрисст* (убивця орків), *окупадло*, *раша*, *рашисти*, *рашизм*, *путінізм*, *макронити* (часто телефонувати без толку, довго й беззмістовно розмовляти по телефону), *валяти шольця* (постійно щось обіцяти, але нічого не давати) тощо.

Цікавим із погляду граматики постає написання з маленької літери донедавна власних назв: *путін*, *путлер*, *лавров*, *песков*, *шойгу*, *рф*, *росія*, *москва*, *кремль*.

Мовознавець Олександр Авраменко зауважує: «Прізвища людей та імена, які вживають зневажливо, пишуть із малої літери. І це правило давнє. Наприклад, *гітлери*, *путіни* ми можемо спокійно писати з малої літери, це відповідає вимогам чинного правопису. А щодо назви країни цього немає у правописі, проте за аналогією, зважаючи на ситуацію у країні, я вважаю, можна застосувати це правило й до неї».

О. Васильєва розповідає про такий троп, як антономазія, який ґрунтується на тому, що власне ім'я (найчастіше ім'я особи (історичного чи літературного персонажа), яка вирізняється якоюсь характерною ознакою) стає прикметою цієї ознаки, наприклад: *донжуан* – *бабій*; *гобсек* / *плюшкін* – *скупа людина*; *ванька* – *пересічний росіянин*; *гітлер* / *путін* – *вбивця століття*; *росія* – *країна-терорист* тощо.

Працює цей троп і у зворотному боці: з великої букви пишемо апелятиви типу *Безсмертний Кобзар* (про Тараса Шевченка), *Великий Камінь* (про Івана Франка) тощо. У негативному значенні – *Кобиляча Голова* (про лаврова), *Зливний Бачок* (про скабееву), *Бункерний Щур* (про путіна), *Бензоколонка* (про росію) тощо [1].

Окрему увагу варто звернути на те, що спілкуватися українською важливо, писати грамотно – модно. Війна в Україні змінила життя

людства: держави всіх континентів відчувають її руйнівний вплив, який призвів до глобальної економічної, соціальної, медичної, психологічної кризи людства.

4 червня 2022 р. в мережі «Фейсбук» з'явився допис Олександра Мудрого: «*Я – причина цієї війни. Так-так, саме через мене вона стала можливою. Я постійно про це думаю. Зараз спробую пояснити. Ще раз наголошую, що це моя особиста сторінка, на якій я викладаю свої особисті думки, з якими ви можете бути не згодні.*

Я російськомовний українець. Я мешканець на 95% російськомовного міста. При тому, що 30 років свого життя з 33-х я прожив у незалежній країні Україні з єдиною державною мовою...»

Це лише початок допису. Можна запропонувати учням продовжити, а потім звернутися до оригіналу та порівняти, чи суголосні думки дітей і дорослого херсонця [5].

Символами всенародного спротиву сьогодні є не лише партизани, цигани, трактористи, партизанка баба Надя, пес Патрон, кіт Степан, а й українська мова. Мова визначає нас як окрему націю, вона гуртує надзвичайно різних людей заради спільної мети, тому вчити й удосконалювати українську – завжди на часі та завжди у тренді.

Ще однією особливістю української мови є вживання кличного відмінка. Звертаючись до кого-, чого-небудь, українці вживають іменники у формі кличного відмінка. Звертатися можна на ім'я, ім'я й по батькові, прізвище, уживаючи наукове, військове чи інше звання, за назвою посади, професії тощо, використовуючи водночас слова українського етикету на зразок *добродію*, *командире*, *солдате*, *воїне*, *дідусю*, *хлопче*, *дитино*, *захиснице* тощо [14; 5].

Варто згадати й про чи не найпоширенішу помилку – хибне вживання в українському мовленні прийменників **по** та **при**. Ці прийменники найчастотніші в російській мові, проте маловживані в українській. Прийменник **при** вживаємо у значенні «біля» (*при дорозі куц калини*, *виріс при батьках*) і коли речі, поняття щільно прилягають, торкаються одне одного чи тісно пов'язані між собою (**при** = з): *козарлюга при грошах* = з грошима, *дід при розумі* = з розумом.

Прийменник **по** вживають з іменниками, займенниками, числівниками, коли конструкції з ним виражають такі відношення:

– часові: *по обіді, маю відпустку по 15 березня, приїду по святках* (іноді можна замінити іменником у родовому відмінку з прийменником *після: після свят*);

– об’єктні: *погладив по голівці, по коліна у воді*;

– мети: *пішов по воду, пішла по гриби (і за грибами), поїхав по рибу*;

– кількісні відношення: *по 25 осіб у групі; працює по 10 годин на добу*;

– найчастіше вживається на позначення просторових відношень: *по садочку ходжу, по діброві вітер віє*.

Під впливом російської мови спостерігаємо також помилкове вживання закінчень іменників і прикметників у місцевому відмінку множини в конструкціях із прийменником **по**. Варто вкотре нагадати учням про те, що в українській мові необхідно вживати закінчення *-ах/-ях*, а не *-ам/-ям*, як у російській: *б’ють по військових складах, стріляють по мирних мешканцях, по дитсадках, по містах і селах; нишпорять по оселях, по кишенях* тощо.

Прийменник **у (в)** вживають, коли йдеться про самостійну й незалежну державу, континент: *поїхати в Китай, у Польщу, у Болгарію, в Австрію, в Ізраїль, в Африку*. Коли ж згадують регіон, то нормативним є використання прийменника **на**: *на Поділлі, на Донбасі, на Кавказі, на Волині, на Покутті*.

Російські політики, високопосадовці, чиновники та й пересічні громадяни регулярно використовували і використовують словосполучення *«на Україні»*, демонструючи, що не вважають Україну суверенною державою, що вона є околицею, регіоном. Так само чинять деякі наші громадяни, коли, можливо, через брак знань кажуть, що живуть *«на Україні, а не в Україні»*. Із запровадженням воєнного стану в Україні з’явилися граматичні новотвори. У сучасних засобах масової інформації можна спостерегти вияв «пошанування» країні-агресору, країні-терористу «давнім російським способом», відпрацьованим представниками російської федерації щодо нашої держави: більшість масмедіа пишуть не *«в росії»*, а *«на росії»*. Наведемо ще один показовий приклад, який свідчить про те, що мова має значення, а знання граматичних мовних норм стає свідченням політичних поглядів: *Росіяни думали, що йдуть на українську землю. Але їх попереджали, що не «НА», а «В»* (з мережі).

Цікавим та актуальним до Дня вишиванки стало виконання інтерактивної вправи, підготовленої на основі тексту привітання Олени Зеленської з Днем вишиванки. У завданні потрібно розставити розділові знаки:

«Хтось дістає її__ дивом вцілілу__ із шафи у зруйнованому будинку. А хтось утратив разом із домом. Хтось шукає її в іншій країні__ куди вигнала війна. Хтось одягне її в рідному місті__ де нарешті немає обстрілів. Хтось__ в окупації, ризикуючи життям. А хтось зробить це взагалі вперше__ бо__ вперше__ відчув таку потребу.

Цей день українці відзначають багато років__ але війна наповнила його новим щемливим змістом. Можливо__ вперше ми так гостро відчуваємо сенс відомого вислову про “вишитий код нації”. Вперше__ це стало настільки особистим і гострим. Вперше__ це про наші страшні втрати й про обов’язкову перемогу над ворогом і горем. З Днем вишиванки__ друзі!»__ написала Олена Зеленська в Instagram [4].

Звісно, у війни свої закони, проте вживання нецензурної лексики неприйнятне. І про це треба говорити! Говорити всім і всюди. Дітей необхідно виховувати на засадах добра й духовності. Ненормативна лексика не властива українській літературній мові. Варто пам’ятати, що і слово, і думка – матеріальні, тому розгляд того, як писати (разом чи окремо) напрям, у якому має йти «руський воєнний корабль», у жодному разі не має стати нормою спілкування. Війна закінчиться, а майбутнє наших дітей та України загалом залежить від нас, тож маємо навчати їх добра.

В українській мові наявна розвинена система мовленнєвого етикету. Сьогодні використовують, не замінюючи, а доповнюючи традиційні етикетні формули, також надзвичайно актуальні патріотичні вітання, засновані на традиціях, звичаях, які наразі ввійшли в активне мовлення сучасних свідомих громадян України. Розглянемо приклад:

Телефонують із невідомого номера.

Я кажу: «Алло!»

Там кажуть: «Слава Україні!»

Я кажу: «Героям слава!»

Він каже: «Слава нації!»

Я кажу: «Смерть ворогам!»

Він каже: «Україна!..»

Я кажу: «...понад усе!»

Потім він починає співати: «Батько наш Бандера-а-а...»

Я підхоплюю: «Україна – мати...»

Так сорок хвилин ми віталися з ним, і це без «Ой у лузі червона калина». Я не знаю, що це за людина мені дзвонила, але я підписав її в телефоні «БРАТ».

Ця гумористична замальовка свідчить про те, що саме етикетні формули можна вважати своєрідним паролем патріотів нашої держави. Вкотре варто нагадати учням про матеріальність слова, справжнього українського слова, яке несе в собі генетичний код нашої нації.

Запропонуємо таке завдання: уявіть та опишіть ситуацію, за якої з'явився цей напис: «Розміновано. Цьом»)). (На дверях будівлі в Бучі.)

На превеликий жаль, найбільше від війни страждають діти, тому правильна психологічна підтримка та розмови про те, що наразі відбувається, – дуже важливі в ці важкі часи. На уроках і під час приватного спілкування необхідно дати дітям можливість якісно провести час із позитивними, психологічно стабільними дорослими.

Розмовляти з дітьми потрібно дружелюбно, у поважному тоні, дорослим (учителям) необхідно навчитися стримувати критицизм і бачити позитивний бік цього спілкування. Тон має демонструвати повагу до юної особистості. Варто бути дружелюбними та не виступати в ролі судді [8; 9].

Рух допомагає зняти фізичну напругу. Де тільки можливо, варто пропонувати дітям (і дорослим) порухатися. Бігати, займатися спортом на повітрі, голосно кричати – це багатьом допомагає, але не завжди можливо. Декілька ідей для руху в тісному приміщенні: біг на місці, витягнутися й скрутитися, стрибки на місці (зі стрибалкою), вправи на розслаблення (напружити й розслабити почергово різні м'язи) [8; 9].

Далі потрібно зменшити контроль. Перші декілька тижнів від початку війни було навчання-підтримка, навчання-зустрічі (без домашніх завдань). Найефективнішим у такій ситуації є розмірене планування способу дій.

Необхідно підтримувати дитину. Дорослий може підтримати дитину, визнаючи її зусилля та внесок, як і досягнення, а також демонструючи, що розуміє її переживання, коли справи йдуть не дуже добре. На відміну від нагороди, підтримка потрібна навіть тоді, коли учень не

досягає успіху. Необхідно повсякчас демонструвати взаємну повагу й довіру до дитини, упевненість у ній та повагу до неї як до особистості.

Нехай кожного надихають слова Віктора Франкла: «Кожна проблема має розв'язання. Кожне питання має відповідь. Кожне життя має сенс». Кожен є важливим і потрібним країні, близьким та іншим людям, тому треба берегти себе та інших. Важливо уявляти позитивні моменти та візуалізувати їх, як радять психологи, зокрема й Віктор Франкл.

Пропонуємо до здійснення вправу «Дерево» від докторки Барбари Прайтлер із центру психологічної допомоги Nemaat (м. Відень) [8; 9]:

1. Уявіть красиве й міцне дерево.

2. Це дерево має розлоге коріння, щоросло глибоко в землю. Уявіть коріння, яке сягає глибоко в землю, воно живить дерево та як якор тримає його на поверхні.

3. Дерево також має міцний стовбур. Уявіть цей стовбур. Наскільки він товстий? Яка в нього кора? Яка ця кора на дотик?

4. У дерева багато гілля й листя (голок). Уявіть, що ви стоїте біля самісінького дерева та дивитися вгору. Що ви там бачите: гілки, листя, голки, плоди, цвіт?

5. У (на) цьому дереві живуть якісь тваринки: коли вітер гоїдає гілки дерева, птахи пробігають його верховіттям, що ви чуєте (відчуваєте)?

6. Як сидіться під вашим деревом теплого літнього дня?

А ще дуже важливо намагатися якомога частіше всміхатися людям довкола та самому собі, адже усмішка знімає стрес.

Здійснене дослідження не є вичерпним, а відтак може підлягати подальшому обговоренню та дискусіям. Більш конкретного та ґрунтовного огляду вимагає проблема роботи з батьками. Перспективним і необхідним є також продовження дослідження теми піклування про ментальне здоров'я учнів. Перспективи подальших наших методичних досліджень становить і створення бази сучасного дидактичного матеріалу для уроків словесності, що ілюструватиме бачення представниками української і світової літератури історії багатовікових відносин України та росії, а також сучасного дидактичного матеріалу, що з'явився, з'являється і буде з'являтися в період воєнного стану.

Перспективним є опис і дослідження новостворів (нових слів і словосполучень, термінів, фразеологізмів, речень), що з'являються в період воєнного стану в Україні, з подальшим використанням їх у навчальному процесі.

Висновки. Війна ввійшла в життя кожної української родини болем, страхом, трагедією. Особливо чутливими, емоційно вразливими, звісно, є діти. Педагогам, окрім того, що треба зберегти або навіть відновити власний емоційний ресурс, необхідно підтримати не лише учнів, а й їхніх батьків, щоб старші могли стати опорою як для своїх дітей, так і для самих себе, навчитися вміння відновлення. Необхідно це робити всім разом, щоб разом усім відродитися.

Сучасне навчання в період воєнного стану повинне проходити в доброзичливій атмосфері в душі неформальної освіти. Воно спрямоване на зміщення фокусу уваги дітей із трагічного сьогодення на звичні й цікаві для них речі, які допомагають повернутися до реального життя.

Соціально-емоційне та етичне навчання – найкращий спосіб підтримки дітей, щоб вони зрозуміли свої емоції та почуття завдяки гумору, іронії, опануванню норм сучасної української літературної мови, роботі з новостворами, а також підтримувальним розмовам, спілкуванню й спеціальним психологічним вправам.

Українська мова та література є надзвичайно важливими чинниками становлення національного самоусвідомлення, створення національної ідеології, без якої неможливо збудувати державу Україна та виховати свідомого українця, ґрунтуючись на історичних, культурних, духовних, ментальних традиціях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей.

Кожен день наближає нас до перемоги. Перемога вже вписана в нашу історію. Освітній фронт – це наш внесок у краще майбутнє України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва О. Кобиляча Голова і Бензokolонка, але лавров і росія. Правопис війни. *ZAXID.NET*. 2022. 13 березня. URL: https://zaxid.net/kobilyacha_golova_i_benzokolonka_ale_lavrov_i_rosiya_pravopis_viyuni_n1538266.
2. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. *Міністерство освіти і науки України* : офіційний вебсайт. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
3. Діти та війна. Навчання технік зцілення. Для дітей віком від 8 до 18 років / П. Сміт, А. Дирегров, В. Юле та ін. ; пер. з англ. О. Антонишин ; наук. ред. К. Явної. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2022. 108 с. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf.
4. Інтерактивне завдання на основі привітання Олени Зеленської з Днем вишиванки. *Освітня платформа Дискурс*. URL: <https://dyskurs.net/pryvitannia-z-dnem-vyshivanky-vprava/?fbclid=IwAR2ZfJj-aW379YyVgIx8CaxMDLO2WpL7PDUBThdEZIXKwkeivTyQsWAsjJk>.
5. Мудрий О. Я – причина цієї війни. *Facebook*. 2022. 4 червня. URL: <https://www.facebook.com/oleksandr.mudriy/posts/pfbid02Du3L8fmQ3D8KN7uG42wYAVMhtRbURTBXEEedPob7edc2Js9X8QMDUZpfnnEfwRQyrl>.
6. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
7. П'яст Н. Використання під час дистанційного навчання гумору та іронії з метою самозбереження особистості в умовах синдрому COVID-стресу. *Психологічна допомога в умовах синдрому COVID-стресу* : інтернет-посібник / за наук. ред. О. Шпортун. Вінниця : КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2021. С. 85–91.
8. Прайтлер Б. Модуль на тему «Кризове втручання в освіті», проведений 1 квітня 2022 р. / організатор ОeAD Cooperation Office Odessa. URL: <https://tinyurl.com/2u67xrs4>.
9. Прайтлер Б. Семинар за темою «Соціально-психологічна допомога дітям», проведений 30 травня 2022 р. / організатор ОeAD Cooperation Office Odessa. URL: <https://tinyurl.com/2p9f67u9>.
10. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII (у редакції від 21 листопада 2021 р.) / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
11. Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-VI (у редакції від 1 січня 2020 р.) / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/paran112#n112>.
12. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII (у редакції від 21 листопада 2021 р.) / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
13. Тур О. Соціальні виклики COVID-19. *Інформація та соціум* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 25 червня 2020 р. / редкол. : О. Анісімова (гол.), О. Гомотюк та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 48–50. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1500/1/Збірник%20Інформація%20і%20соціум%202020%20р..pdf>.

14. Азарова Л., П'яст Н., Радомська Л. Українська мова. Складні вживання (найновіші рекомендації) : навчальний посібник. Вінниця : Вінницький національний технічний університет, 2010. 90 с.

15. Юрченко С. Методичні рекомендації класним керівникам закладів професійної (професійно-технічної) освіти «Виховна робота в умовах воєнного стану». 2022. 11 квітня. URL: <https://naurok.com.ua/uploads/files/373039/290318.pdf>.

16. Як підтримати наших дітей у зіткненні з викликами війни? Порадник для батьків. Львів : Центр здоров'я та розвитку «Коло сім'ї», 2022. 33 с. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Poradnyk-dlya-batkiv_pidtrymaty-ditey-u-zitknenni-z-vyklykamy-viyny.pdf.

REFERENCES:

1. Vasylieva, O. (2022). Kobyliacha Holova i Benzokolonka, ale lavrov i rosiia. Pravopys viiny [Mare's Head and Gas Station, but lavrov and russia. The spelling of war]. *ZAXID.NET*, March 13. Retrieved from: https://zaxid.net/kobilyacha_golova_i_benzokolonka_ale_lavrov_i_rosiya_prapovpis_viyni_n1538266 [in Ukrainian].

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020). Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity, zatverdzhenyi Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898 [State standard of basic secondary education, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 30, 2020 № 898]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: ofitsiinyi vebсайт – Ministry of Education and Science of Ukraine: official website*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].

3. Smit, P., Dyregrov, A., Yule, V. et al. (2022). *Dity ta viina. Navchannia tekhnik ztsilennia. Dlia ditei vikom vid 8 do 18 rokiv [Children and war. Learning healing techniques. For children aged 8 to 18 years]*, transl. from English O. Antonyshyn; ed. by K. Yavna. Lviv: Halytska Vydavnycha Spilka, 108 p. Retrieved from: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf [in Ukrainian].

4. Educational platform DisCourse (2022). Interaktyvne zavdannia na osnovi pryvitannia Oleny Zelenskoï z Dnem vyshyvanky [An interactive task based on Olena Zelenska's congratulation on the Day of the embroiderer]. Retrieved from: <https://diskurs.net/pryvitannia-z-dnem-vyshyvanky-vprava/?fbclid=IwAR2ZfJj-aW379YyVgIx8CaxMDLO2WpL7PDUBThdEZlXKwkeivTyQsWAsjJk> [in Ukrainian].

5. Mudryi, O. (2022). Ya – prychna tsiiei viiny [I am the cause of this war]. *Facebook*, June 4. Retrieved from: <https://www.facebook.com/oleksandr.mudryi/posts/pfbid02Du3L8fmQ3D8KN7uG42wYAVMhtRbURTBXEEdPob7edc2Js9X8QMDUZpfnEfwRQyrl> [in Ukrainian].

6. President of Ukraine (2013). Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 chervnia 2013 r. № 344/2013 [On the National Education Development Strategy in Ukraine for the period until 2021: Decree of the President of Ukraine dated June 25, 2013 № 344/2013]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].

7. Piast, N. (2021). Vykorystannia pid chas dystantsiinoho navchannia humoru ta ironii z metoiu samozberezhennia osobystosti v umovakh syndromu COVID-stresu [The use of humor and irony during distance learning for the purpose of self-preservation of the individual in the conditions of the COVID-stress syndrome]. *Psykhologichna dopomoha v umovakh syndromu COVID-stresu: internet-posibnyk [Psychological help in the conditions of the COVID-stress syndrome: online guide]* / by scient. ed. O. Shportun. Vinnytsia: Vinnytsia Academy of Continuing Education, pp. 85–91 [in Ukrainian].

8. Preitler, B. (2022a). Modul na temu “Kryzove vtruchannia v osviti”, provedenyi 1 kvitnia 2022 r. [The module on the topic “Crisis intervention in education”, held on April 1, 2022] / organizer OeAD Cooperation Office Odessa. Retrieved from: <https://tinyurl.com/2u67xrs4> [in Ukrainian].

9. Preitler, B. (2022b). Seminar za temoiu “Sotsialno-psykhologichna dopomoha ditiam”, provedenyi 30 travnia 2022 r. [Seminar on the topic “Social and psychological assistance to children”, held on May 30, 2022] / organizer OeAD Cooperation Office Odessa. Retrieved from: <https://tinyurl.com/2p9f67u9> [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 r. № 1556-VII (u redaktsii vid 21 lystopada 2021 r.) [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 № 1556-VII (as amended on November 21, 2021)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 3 lypnia 2012 r. № 5029-VI (u redaktsii vid 1 sichnia 2020 r.) [On the principles of state language policy: Law of Ukraine dated July 3, 2012 № 5029-VI (as amended on January 1, 2020)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/paran112#n112> [in Ukrainian].

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII (u redaktsii vid 21 lystopada 2021 r.) [On education: Law of Ukraine of September 5, 2017 № 2145-VIII (as amended on November 21, 2021)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

13. Tur, O. (2020). Sotsialni vyklyky COVID-19 [Social challenges of COVID-19]. *Informatsiia ta sotsium: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Information and society: materials of the 5th International scientific*

and practical conference] (Vinnytsia, June 25, 2020) / O. Anisimova, O. Homotiuk et al. (eds.). Vinnytsia: Vasyl Stus Donetsk National University, pp. 48–50. Retrieved from: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1500/1/3бip-ник%20Інформація%20і%20соціум%202020%20р..pdf> [in Ukrainian].

14. Azarova, L., Piast, N., Radomska, L. (2010). *Ukrainska mova. Skladni vzhyvannia (nainovishi rekomendatsii): navchalnyi posibnyk [Ukrainian language. Complex uses (latest recommendations): study guide]*. Vinnytsia: Vinnytsia National Technical University, 90 p. [in Ukrainian].

15. Yurchenko, S. (2022). *Metodychni rekomendatsii klasnym kerivnykam zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity “Vykhovna robota v umovakh voiennoho stanu” [Methodological recommendations for class teachers of professional (vocational and technical) education institutions “Educational work under martial law”]*. Retrieved from: <https://naurok.com.ua/uploads/files/373039/290318.pdf> [in Ukrainian].

16. Health and Development Center “Family Circle” (2022). *Yak pidtrymaty nashykh ditei u zitknenni z vyklykamy viiny? Poradnyk dlia batkiv [How to support our children in facing the challenges of war? A guide for parents]*. Lviv, 33 p. Retrieved from: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Poradnyk-dlya-batkiv_pidtrymaty-ditey-u-zitknenni-z-vyklykamy-viiny.pdf [in Ukrainian].